

Huono-osaisin Suomi

Toimittaneet
Lauri Kokkinen & Juho Saari

TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS

Huono-osaisin Suomi

Huono-osaisin Suomi

Toimittaneet
Lauri Kokkinen & Juho Saari

©2026 Tekijät ja Tampere University Press

Tämän teoksen sisältö (ellei toisin mainita) on julkaistu Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä (CC BY-NC-ND 4.0). Aineistoa saa jakaa ja levittää edelleen missä tahansa välineessä ja muodossa, kunhan tekijä mainitaan. Aineistoa ei saa hyödyntää kaupallisesti eikä sitä saa julkaista muokattuna. Tutustu käyttöehtoihin osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Typografia
Markus Itkonen

Taitto
Eija Kylmäniemi

Kannen toteutus
Jonna Lahti

ISBN 978-952-359-078-6 (PDF)
ISBN 978-952-359-079-3 (painettu, nid.)

Kustantaja: Tampere University Press, Tampere, Suomi
Painopaikka: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Viittausohje:
Kokkinen, L. & Saari, J. (toim.) (2026). *Huono-osaisin Suomi*. Tampere University Press.
<https://doi.org/10.61201/4q632v49>

Sisällys

- 1 Johdanto: Huono-osaisuus ja sen tutkiminen Suomessa 9
Juho Saari & Lauri Kokkinen
 - 2 Statusköyhyys huono-osaisuuden kuvaajana 25
Juho Saari
 - 3 Kävijöiden kokemukset ja hyvinvointi matalan kynnyksen kohtaamispaikoissa 41
Henrietta Grönlund & Joni Hokkanen
 - 4 Palvelujen alikäyttö huono-osaisuutta kokevien joukossa 60
Joakim Zitting & Sakari Kainulainen
 - 5 Koetun toimeentulon ja positiivisen mielenterveyden yhteys matalan kynnyksen kohtaamispaikkojen kävijöillä 86
Joni Hokkanen, Henrietta Grönlund & Eero Rantala
 - 6 Elämäntyytyväisyyden jakautuminen ja selittäjät huono-osaisuutta kokevien joukossa 106
Hanna Nurmi & Lauri Kokkinen
 - 7 Yhteenveto: Sosiaalisten suhteiden yhdenvertaisuus on ratkaisevan tärkeää 128
Lauri Kokkinen & Juho Saari
- Liite: Aineistojen kerääminen 139
- Kirjoittajat 149

Luettelo kuvioista

Kuvio 2.1. Statushierarkiat Suomessa 2012–2025. 30

Kuvio 2.2. Statusjakaumat huono-osaisissa ryhmissä ja väestössä (2021). 34

Kuvio 2.3. Elämänlaatu huono-osaisuuden notkelmissa 36

Kuvio 3.1. Välittämisen ja toimijuuden kokeminen matalan kynnyksen kohtaamispaikoissa 46

Kuvio 3.2. Matalan kynnyksen kohtaamispaikassa käymisen syiden merkitys: verstaistuki haasteissa, arkinen apu ja sosiaalinen arkirutiini 48

Kuvio 3.3. Eri tekijöiden merkitys selviytymiselle vuonna 2021: palveluiden käyttö, kohtaamispaikat, perhe ja ystävät 52

Kuvio 4.1. Selviytymisen kannalta vuonna 2021 merkittävimmät tekijät kyselyjen vastaajille 74

Kuvio 5.1. Teoreettinen malli niukkuudesta ja taloudellisesta päätöksenteosta (de Bruijn & Antonides, 2022) 93

Kuvio 5.2. Koetun toimeentulon riittävyyden ja positiivisen mielenterveyden määrittäjät 99

Kuvio 6.1. Elämäntyytyväisyyden jakautuminen ruoka-avun asiakkaila, osallistavien yhteisöjen kävijöillä ja kokonaisväestössä 114

Kuvio 6.2. Hyvään elämäntyytyväisyyteen johtavat viiden toimintakyvyn ja voimavaran yhdistelmät ruoka-avun asiakkaila ja osallistavien yhteisöjen kävijöillä 120

Luettelo taulukoista

Taulukko 1.1. Ruoka-apukyselyn ja osallistavat yhteisöt -kyselyn vastaajajakaumat 19

Taulukko 3.1. Osallisuuden ulottuvuuksia kuvaavat faktorit 45

Taulukko 3.2. Osallisuusfaktoreiden summamuuttujien tunnusluvut 45

Taulukko 3.3. Kohtaamispaikassa käymisen syistä muodostetut faktorit 47

Taulukko 3.4. Kohtaamispaikassa käymisen syyt -summamuuttujien tunnusluvut 47

Taulukko 3.5. Kohtaamispaikoissa käymisen syyt -faktoreiden ja osallisuusfaktoreiden korrelaatiot 48

Taulukko 3.6. Osallisuuden kokemisen (toimijuus ja välittäminen) ja hyvinvoinnin yhteydet 50

Taulukko 3.7. Selviytymisen kannalta merkittävät tekijät vuonna 2021-faktorit 51

Taulukko 3.8. Selviytymisen kannalta merkittävät asiat vuonna 2021 summamuuttujien tunnusluvut 51

Taulukko 3.9. Selviytymiselle merkittävät tekijät vuonna 2021, hyvinvointi ja käyntien tiheys 52

Taulukko 4.1. Palvelujen käyttöä kuvastavan kysymyksen vastausjakaumat (%) vuosien 2012–2013 ruoka-apukyselystä, vuoden 2021 ruoka-apukyselystä ja vuoden 2021 osallistavat yhteisöt -kyselystä 65

Taulukko 4.2. Palvelujen hakemattomuutta kuvastavan kysymyksen vastausjakaumat (%) vuoden 2021 ruoka-apukyselystä ja osallistavat yhteisöt -kyselystä 67

Taulukko 4.3. Palvelujen vastaanottamattomuutta kuvastavan kysymyksen vastausjakaumat vuoden 2021 osallistavat yhteisöt -kyselystä 68

Taulukko 4.4. Palvelujen alikäyttöön yhteydessä olevat tekijät vuoden 2021 ruoka-apukyselyn alkuperäisessä ja täydennetyssä aineistossa 70

Taulukko 4.5. Palvelujen alikäyttöön yhteydessä olevat tekijät vuoden 2021 osallistavat yhteisöt -kyselyn aineistossa 72

Taulukko 5.1. Mukaan otettavat muuttujat 96

Taulukko 5.2. Polkumallin kertoimet 98

Taulukko 6.1. Logistinen regressiomalli, elämäntyytyväisyyden selittäjät 118

Taulukko 1. Osallistavien yhteisöjen aineiston suuraluejakauma 144

1

Johdanto

Huono-osaisuus ja sen tutkiminen Suomessa

Juho Saari & Lauri Kokkinen

Suomi on viime vuodet sijoittunut erilaisissa koetun hyvinvoinnin vertailuissa poikkeuksetta maailman kärkisijoille. Esimerkiksi vuosina 2016–2025 Suomi oli maailman paras maa kansalaisten elämäntyytyväisyydellä arvioituna (Helliwell ym., 2026). Osa selitystä korkealle hyvinvoinnille piilee siinä, että erityisen huonosti voivia on Suomessa kansainvälisesti vertaillen vähän. Yhteiskunnan notkelmissa on kuitenkin Suomessakin huono-osaisuutta. Suomalaisen suuren enemmistön hyvinvointi on jatkuvasti parantunut, mutta huono-osaisten Suomi ei ole kaikilta osin pysynyt mukana tässä myönteisessä kehityksessä.

Huono-osaisten hyvinvoinnin selvittämiseksi on tarpeen tehdä empiiristä tutkimusta. Tässä teoksessa analysoidaan huono-osaisten suomalaisten elämää 2020-luvun ensimmäisinä vuosina. Teokseen liittyy sosiaali- ja terveystieteellinen ja sosiaali- ja terveystieteiden näkökulma. Sosiaali- ja terveystieteiden näkökulmasta teos kartoittaa kaikkein heikoimmassa asemassa olevien selviytymisen edellytyksiä. Keskeistä tästä näkökulmasta on selvittää elämänlaatua vahvistavia ja kuormittavia tekijöitä. Tältä osin teos liittyy huono-osaisuuden tutkimusohjelmaan, joka kartoittaa huono-osaisimpien ryhmien elämäntilannetta kohdennettujen kyselynäytteiden avulla. Sosiaali- ja terveystieteellisesti on puolestaan keskeistä selvittää kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ryhmien kytkeytymistä erilaisiin tulonsiirtoihin ja palveluihin sekä niiden kytkentöjä kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ryhmien elämänlaatuun. Näitä kahta näkökulmaa yhdistää moraalifilosofinen näkemys oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta, joka kiinnittää erityistä huomiota kaik-

kein heikoimmassa asemassa olevien elämäntilanteeseen ja heidän sosiaaliseen etäisyyteensä suhteessa väestön keskimäärään.

Huono-osaisuuden mittaaminen on melko helppoa, kun huono-osaisimmiksi määritellään yhdellä indikaattorilla esimerkiksi vähiten elämäänsä tyytyväiset tai pienituloisimmat (Wolff & de-Shalit, 2007). Kun otetaan huomioon huono-osaisuuden monimuotoisuus, kaikkein huono-osaisimpien määrittelemine ja auttaminen käy vaikeammaksi. Yksi mahdollisuus on tarkastella kaikkia ihmisten voimavaroja erillään ja vastata niiden puutteisiin erikseen. Tämä ei kuitenkaan vastaa niin sanottuun indeksointiongelmaan, eli kysymykseen siitä, ovatko jotkin voimavarat (tai huono-osaisuuden muodot) tärkeämpiä kuin toiset. Ongelmalliseksi tämä tulee heti, kun emme niukkuuden vallitessa voi vastata kaikkien ihmisten kaikkiin tarpeisiin ja meidän täytyy priorisoida resursseja. Empiiriseen tutkimukseen pohjautuva ratkaisu tähän on tunnistaa kaikkein tärkeimmät voimavarat ja katsoa sitten, kuinka nämä tärkeimmät tekijät kasautuvat tai ovat kasautumatta. Näiden tärkeimpien voimavarojen löytämisen ei siis tarvitse perustua yhteiskunnallisiin normeihin tai poliittiseen konsensukseen. Lähestymällä asiaa empiirisesti meidän on mahdollista löytää ne tekijät, jotka toimivat edellytyksenä (rajoittavat ja mahdollistavat) muita voimavaroja, ja ovat siten kaikkein kriittisimpiä ihmisten hyvinvoinnille. Tässä teoksessa perehdymme niihin tuhoaviin voimavarojen puutteisiin, joilla on negatiivisia vaikutuksia muihin resursseihin. Tutkimme myös niitä hedelmällisiä voimavaroja, jotka levittävät hyviä vaikutuksiaan muihin voimavaroihin.

Suomessa, kuten vaihtelevassa määrin monissa muissakin maailman maissa, huono-osaisuuden kasautumista pyritään aktiivisesti purkamaan. Tällöin kaikki huono-osaisuuden ulottuvuudet eivät osu samoille ihmisille, eikä sen huomaaminen, kuka on huono-osainen, ole yhtä ilmeistä kuin eriarvoisemmissa maissa. Huono-osaisuuteen vaikuttaminen vaatii kuitenkin tietoa hedelmällisistä voimavaroista ja tuhoavista voimavarojen puutteista ja mekanismeista eri voimavarojen välillä. Julkisen vallan tai muun asiaan puuttuvan on kyettävä osumaan näihin mekanismeihin kasautumisen ehkäisemiseksi tai edistämiseksi. Tässä yhteydessä on myös hyvä huomata, että hedelmälliset ja tuhoavat voimavarat eivät aina ole toistensa peilikuvia. Esimerkiksi jos ihminen ajautuu huumekoukkuun hyväksikäytön takia, hyväksikäytön loppuminen tai edes sen korvaaminen rakkaudella ei välttämättä ole tarpeeksi syntyneen huumeriippuvuuden katkaisemiseen. Näin ollen sen voimavaran korjaaminen, jonka puutos aiheuttaa ongelman, ei välttämättä aina tarjoa tietä ulos ongelmasta. Läpi teoksen huomioimme tällaisen ongelmien ja tarvittavien ratkaisujen epäsymmetrisyyden.

Tämän teoksen ytimessä on ajatus, että huono-osaisten auttamisessa ei välttämättä ole kyse vain ihmisten voimavarojen lisäämisestä, vaan myös ”pelin sääntöihin” vaikuttamisesta. Tästä näkökulmasta yksilön voimavarat kattavat sisäiset resurssit, kuten lahjakkuudet ja kyvyt, sekä ulkoiset voimavarat, kuten tulot ja sosiaaliset suhteet. Nämä yksilön sisäiset ja ulkoiset voimavarat voidaan nähdä käytössä olevina pelimerkkeinä ja yhteiskunnan instituutiot pelin sääntöinä. Näin ajatellen käytössä olevat huono-osaisten tukemisen strategiat ovat sisäisten voimavarojen

Tämä teos käsittelee huono-osaisten suomalaisten elämää 2020-luvun alkuvuosina. Se valottaa tärkeimpiä voimavaroja ja kriittisimpiä puutteita, jotka vaikuttivat eniten huono-osaisten selviytymiseen haastavassa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Huono-osaisuuden monimuotoisuus huomioidaan tuomalla mukaan elämäntyytyväisyyden näkökulma ja sen neljä pilaria: status, osallisuus, palvelut ja toimeentulo.

Teos pohjautuu kahteen laajaan kansalliseen kyselyaineistoon, jotka on kerätty ruoka-avun ja matalan kynnyksen palvelujen piirissä. Lisäksi teoksessa hyödynnetään verrokkina vangeilta kerättyä aineistoa sekä väestökyselyä, joiden avulla voidaan arvioida huono-osaisten ryhmien ja koko väestön välistä sosiaalista etäisyyttä.

Tuloksissa korostuvat huono-osaisten rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa arkeensa ja elämänlaatuunsa. Vaikka Suomi on edelleen yksi maailman tasa-arvoisimmista maista ja mahdollisti huono-osaisille suhteellisen hyvän selviytymisen koronapandemian aikana, erot koko väestöön suhteutettuina ovat pysyneet ja osin kasvaneet elintason, elämänlaadun ja elämäntapojen osalta 2020-luvun alussa.

ISBN 978-952-359-079-3

 TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS

